

ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ
ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΑΡΧΗ

Κύκλος Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΣΥΝΟΨΗ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗΣ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ ΦΕΡΟΜΕΝΟ ΩΣ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΚΟ ΣΕ ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟΥ

Βοηθός Συνήγορος του Πολίτη: Ανδρέας Τάκης
Επιμέλεια σύντομης: Ιωάννα Τουρκοχωρίτη

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2005

Ο Συνήγορος του Πολίτη έλαβε την υπ' αρ. πρωτ. 11887/22.7.2005 αναφορά του Πρέσβη του Ισραήλ στην Ελλάδα, στην οποία γινόταν λόγος για δημοσίευση κειμένων αντισημιτικού περιεχομένου στην ιστοσελίδα του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας.

A. Τα ερωτήματα του Συνηγόρου του Πολίτη προς το Τεχνικό Επιμελητήριο

Με έγγραφό του της 5.10.2005 προς το Τεχνικό Επιμελητήριο, ο Συνήγορος του Πολίτη διατύπωσε ως εξής τις επισημάνσεις και τα ερωτήματά του:

Ο Πρέσβης του Ισραήλ στην Ελλάδα αναφέρει ότι στα τεύχη της 21^{ης} Φεβρουαρίου 2005 και της 21^{ης} Μαρτίου 2005 του «*Ενημερωτικού Δελτίου*» του Τ.Ε.Ε. δημοσιεύεται παρουσίαση του έργου «*Τα Πρωτόκολλα των Σοφών της Σιών*», συνοδευόμενη από παράθεση πληροφοριών πέραν των περιεχομένων στο εν λόγω βιβλίο, με στόχο την πρόκληση αντισημιτικής μισαλλοδοξίας. Στο ίδιο κείμενο, ο Συνήγορος του Πολίτη διαπίστωσε ιδίοις όμμασι να χαρακτηρίζεται ως «*κύριος εχθρός*» του ελληνικού έθνους ο «*σιωνισμός*» (αλλά και ο λαός του Ισραήλ, τα πολιτικά κόμματα του οποίου εμφανίζονται να δηλώνουν «*ότι ο μόνος βασικός εχθρός τους είναι ο Ελληνισμός*»). Το κείμενο αυτό είναι προσβάσιμο στην ιστοσελίδα <www.mteett.tee.gr> του Τ.Ε.Ε.

Σε επιστολή την οποία σας απέστειλε ο Πρέσβης, προκειμένου να επισημάνει τον κίνδυνο πρόκλησης αντισημιτικού μίσους από τα εν λόγω κείμενα, απαντήσατε (έγγραφο 13448/20.05.2005) ότι: «*Το ΤΕΕ καταδικάζει χωρίς δισταγμό, χωρίς καμία επιφύλαξη, κάθε δημοσίευμα, οπουδήποτε καταχωρημένο, με το οποίο προτρέπονται οι πολίτες σε πράξεις ή ενέργειες που μπορούν να προκαλέσουν διακρίσεις, μίσος ή βία κατά προσώπων ή ομάδες προσώπων από μόνο το λόγο της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής τους ή από το λόγο των θρησκευτικών πεποιθήσεών τους*». Ωστόσο, γνωστοποιήσατε επίσης στον ίδιο ότι «*α. το ΤΕΕ αποτελεί νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου που έχει οργανωθεί από το νόμο με αντιπροσωπευτικό σύστημα. β. στο πλαίσιο του ΤΕΕ λειτουργούν παρατάξεις οι οποίες έχουν συσταθεί ελεύθερα και δρουν χωρίς τα όργανα του ΤΕΕ να έχουν νόμιμο δικαίωμα άσκησης εποπτείας, γ. το Ενημερωτικό Δελτίο του ΤΕΕ, κατά μακρά πάγια πρακτική, φιλοξενεί σε ειδικά προς τούτο καθορισμένες σελίδες του τις απόψεις των πιο πάνω παρατάξεων, οι οποίες δημοσιεύονται αυτούσιες και χωρίς προηγούμενο έλεγχο, επί της ουσίας, του περιεχομένου τους. δ. για το λόγο αυτό, το ΤΕΕ μεριμνά ώστε στις σχετικές σελίδες να αναφέρεται ευκρινώς ότι οι εκεί δημοσιευόμενες απόψεις δεν εκφράζουν αντιλήψεις των οργάνων του*».

1. Οι παρατηρήσεις μας, στις παραγράφους που ακολουθούν, αναφέρονται κυρίως σε διαδικαστικό ζήτημα, δηλαδή στα δικά σας απαντητικά επιχειρήματα επί της ευθύνης και αρμοδιότητας του Τ.Ε.Ε..

Τούτο, ωστόσο, δεν σημαίνει ότι ο Συνήγορος του Πολίτη θεωρεί επουσιώδες το ζήτημα ουσίας των επίμαχων δημοσιευμάτων ή αποφεύγει ν' αντικρύσει το περιεχόμενό τους. Αντίθετα μάλιστα, η παρέμβαση του Συνηγόρου του Πολίτη παρίσταται νοητή ακριβώς εν όψει και εξ αιτίας του περιεχομένου των δημοσιευθέντων, καθ' όσον εκείνο δεν περιορίζεται σε κριτική, με επιχειρήματα διεθνούς δικαίου ή και πολιτικά, επί πράξεων ενός άλλου κράτους, αλλ' επεκτείνεται σε χαρακτηριστικές γενικεύσεις που αφορούν το κατονομαζόμενο έθνος, σε νομοτελειακές (περί αιωνίων εχθρών) ερμηνείες της ιστορίας και σε αμφισβήτηση της νομιμοφροσύνης ετεροδόξων συμπολιτών μας (των οποίων το αντιπροσωπευτικό όργανο αποκαλείται «*Σιωνιστική Ομοσπονδία Ελλάδος*») απέναντι στην εθνική και κοινωνική ενότητα. Αυτή η χροιά των επίμαχων εδαφίων

παραπέμπει σε νοοτροπία και ορολογία οι οποίες δεν αποστερούν μεν τα σχετικά κείμενα από τη συνταγματική προστασία της ελευθερίας του λόγου, πλην όμως, όπως θα καταδειχθεί παρακάτω, θέτουν αυτά υπό έλεγχο ως προς τη συμβατότητά τους προς το άρθρο 2 παρ. 2 του Συντάγματος, εφ' όσον εκπορεύονται υπό (ή με τη μεσολάβηση) δημόσιας αρχής.

2. Σύμφωνα με το άρθρο 14 παρ. 1 του Συντάγματος, *«καθένας μπορεί να εκφράζει και να διαδίδει προφορικά, γραπτά και δια του τύπου τους στοχασμούς του τηρώντας τους νόμους του Κράτους»*. Σε ό,τι αφορά, λοιπόν, τους απλούς πολίτες, η ελευθερία της έκφρασης αποτελεί ένα συνταγματικώς κατοχυρωμένο δικαίωμα, το οποίο στο πλαίσιο μιας φιλελεύθερης δημοκρατίας χαίρει αυξημένης προστασίας. Ιδιαίτερα ο πολιτικός λόγος προστατεύεται τόσο ως εγγύηση της προσωπικής αυτονομίας και ελεύθερης έκφρασης, όσο και ως προϋπόθεση για τη λειτουργία κάθε δημοκρατικού πολιτεύματος.

Επομένως, οι προβλεπόμενοι από την προαναφερθείσα συνταγματική διάταξη περιορισμοί του δικαιώματος αυτού πρέπει να ερμηνεύονται στενά και η ελευθερία της έκφρασης να προστατεύεται, ακόμη και όταν το περιεχόμενο των απόψεων αυτό καθ' εαυτό αντίκειται σε συνταγματικές αξιολογήσεις (με εξαίρεση, βέβαια, την ακραία περίπτωση που ο επίμαχος λόγος εκτρέπεται σε παρακίνηση για έκνομες ενέργειες). Άλλωστε, ο δημόσιος διάλογος και η ουσιαστική αντιπαράθεση των απόψεων αποτελούν το καλύτερο μέσο αντίκρουσης ανακριβών απόψεων.

3. Το Τ.Ε.Ε., ωστόσο, ως νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου συσταθέν για την οργάνωση του επαγγέλματος των μηχανικών αλλά και για την παροχή τεχνικών συμβουλών στην κυβέρνηση, είναι φορέας δημόσιας εξουσίας και δεσμεύεται από την αρχή της νομιμότητας. Τούτο συνεπάγεται ότι φέρει αυξημένη ευθύνη ως προς τις απόψεις τις οποίες το ίδιο εκφράζει, εν όψει του συνταγματικώς κατοχυρωμένου (άρθρο 2 παρ. 2) σκοπού του ελληνικού κράτους να *«επιδιώκει την εμπέδωση της ειρήνης, της δικαιοσύνης, καθώς και την ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων μεταξύ των λαών και των κρατών»*. Είναι, συνεπώς, σε σχέση με τις ανωτέρω επίμαχες απόψεις, αναγκαία η διάκριση και διευκρίνιση ως προς το αν και πότε αυτές εκφράζονται αφ' ενός από απλούς πολίτες ή από συνδικαλιστικές παρατάξεις που αναπτύσσουν δράση προκειμένου να εκλεγούν στα όργανα διοίκησης του Τ.Ε.Ε., αφ' ετέρου από φορείς δημόσιας εξουσίας. Στην πρώτη περίπτωση οι απόψεις αυτές πρέπει να είναι ανεκτές ως υπαγόμενες στην συνταγματικά κατοχυρωμένη ελευθερία έκφρασής τους έναντι κρατικών περιορισμών ως προς την ουσία τους, στη δεύτερη περίπτωση όμως δεν είναι άνευ άλλου τινός ανεκτές. Ο επίσημος λόγος της διοίκησης του Τ.Ε.Ε. επιβάλλεται να είναι ιδιαίτερα προσεκτικός ως προς την διατύπωση απόψεων, οι οποίες αντιβαίνουν σε συνταγματικές αξιολογήσεις, όπως για παράδειγμα εκείνες οι οποίες καλλιεργούν εχθρότητα ή έχουν μισαλλόδοξο περιεχόμενο. Στην προκειμένη περίπτωση, βέβαια, οι επίμαχες απόψεις δεν εκφράζονται από το Τ.Ε.Ε., αυτό όμως έχει αναλάβει τη διευκόλυνση της διάδοσής τους, παρέχοντας τα απαραίτητα υλικά μέσα.

4. Ενώ, όπως αναπτύχθηκε πιο πάνω, θα μπορούσε να γίνει ανεκτή η δημοσίευση μισαλλόδοξων κατά περιεχόμενο απόψεων σε έντυπα ανήκοντα αποκλειστικά στις παρατάξεις που ανταγωνίζονται για να αναλάβουν τη διοίκηση φορέα δημόσιας εξουσίας, είναι διαφορετική η περίπτωση εκείνη κατά την οποία το κράτος παρέχει τα μέσα για άσκηση δικαιώματος. Στην ειδική αυτή περίπτωση πρέπει να ικανοποιηθούν ταυτοχρόνως δύο συνταγματικοί σκοποί, αφ' ενός η προστασία της ελευθερίας της έκφρασης των πολιτών, αφ' ετέρου η δέσμευση του κράτους από τον προαναφερθέντα συνταγματικό (άρθρο 2 παρ. 2) σκοπό, να επιδιώκει *«εμπέδωση της ειρήνης»* και *«ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων μεταξύ των λαών και των κρατών»*. Οι φορείς δημόσιας εξουσίας δεν επιτρέπεται εν προκειμένω να διατηρούν σε κάθε περίπτωση πλήρη ουδετερότητα ως προς την

διατύπωση μισαλλόδοξων κατά περιεχόμενο απόψεων. Παράλληλα βεβαίως, δεν νομιμοποιούνται να φθάσουν έως του σημείου της κατάργησης της άσκησης του ατομικού δικαιώματος.

Προκειμένου να ικανοποιήσει ταυτόχρονα και τα δύο αυτά καθήκοντα, ένας φορέας δημόσιας εξουσίας υποχρεούται, βάσει της αρχής της αναλογικότητας (άρθρο 25 παρ. 1 Συντάγματος), να στραφεί προς λύσεις εύλογες μεν ως προς το περιοριστικό τους περιεχόμενο, εναρμονιστικές δε ως προς τη σύμμετρη ικανοποίηση των συντρεχόντων συνταγματικών σκοπών. Ειδικότερα, ακόμη και αν ο φορέας δημόσιας εξουσίας δεν επιτρέπεται να λογοκρίνει τις μισαλλόδοξες εκείνες απόψεις που αποκτούν δημοσιότητα χρησιμοποιώντας μέσα τα οποία ο ίδιος φορέας διέθεσε, οφείλει, πάντως, οπωσδήποτε ν' αποστεί από μιά στάση παθητικής ουδετερότητας και να λάβει ρητή, σαφή και δημόσια θέση επί των απόψεων αυτών.

5. Προς τις ανωτέρω υποχρεώσεις δεν φαίνεται ν' ανταποκρίνεται η συνοδεία των ως άνω δημοσιευόμενων απόψεων, στο επίσημο δελτίο ενημέρωσης ενός φορέα δημόσιας εξουσίας, από μόνη τη μνεία ότι *«οι εκεί δημοσιευόμενες απόψεις δεν εκφράζουν αντιλήψεις των οργάνων του»*. Πρόκειται για δήλωση η οποία απλώς επαναλαμβάνει το αυτονόητο, αφού στα όργανα του Τ.Ε.Ε. εκπροσωπούνται κατά κανόνα περισσότερες παρατάξεις με ποικίλες και συχνά αντίθετες θέσεις και απόψεις. Την ίδια στάση παθητικής ουδετερότητας αποδίδει και η ανάρτηση των εν λόγω κειμένων στην ιστοσελίδα του Τ.Ε.Ε., χωρίς εκείνο να λαμβάνει επίσημα θέση επ' αυτού. Ακόμη και αν η κρίσιμη ιστοσελίδα <www.mteett.tee.gr> έχει παραχωρηθεί από το Τ.Ε.Ε. σε συγκεκριμένη παράταξη, η οποία είναι ελεύθερη να εκφράζει τις απόψεις της για ζητήματα που αφορούν τη διεθνή πραγματικότητα, ο βασικός ιστότοπος, ο οποίος παρέχει πρόσβαση στην σελίδα της συγκεκριμένης παράταξης, δεν παύει ν' ανήκει στο ίδιο το Τ.Ε.Ε. Μόνη η προέλευση του συγκεκριμένου ιστότοπου από ελληνική δημόσια αρχή αρκεί για την εφαρμογή σ' αυτόν των ελληνικών συνταγματικών κανόνων, πολλώ μάλλον όταν πρόκειται για το διεθνούς πρόσβασης forum του διαδικτύου, ένα μέσο έκφρασης με τόσον ευρύ αντίκτυπο, ώστε ενδεχόμενες καταχρήσεις αυτού να γεννούν έννομη ευθύνη του φορέα, στου οποίου τη σφαίρα άμεσης επιρροής ανήκει. Ως ενδεικνυόμενο μέσο για την ταυτόχρονη ικανοποίηση των δύο εξίσου σημαντικών συνταγματικών στόχων, θα μπορούσε, πιθανώς, να προταθεί η ταυτόχρονη καταχώριση, τόσο στο έντυπο δελτίο ενημέρωσης όσο και στην ιστοσελίδα, ανακοίνωσης με την οποία το ίδιο το Τ.Ε.Ε. θα λαμβάνει σαφή θέση επί των συγκεκριμένων εκφραζόμενων απόψεων.

Σε ό,τι, συνεπώς, αφορά τον ισχυρισμό του Τ.Ε.Ε. περί έλλειψης αρμοδιότητας των οργάνων του ν' ασκούν εποπτεία επί των παρατάξεων και επί της ουσίας των απόψεων που αυτές εκφράζουν, ο Συνήγορος του Πολίτη παρατηρεί ότι το Τ.Ε.Ε. φέρει σε κάθε περίπτωση ευθύνη για την ύλη που δημοσιεύεται στο *«Ενημερωτικό Δελτίο»* του, ανεξάρτητα από την προέλευση αυτής. Τούτο πρακτικά σημαίνει ότι δεν αρκεί η απλή επισήμανση, πως οι εκεί δημοσιευόμενες απόψεις δεν εκφράζουν αντιλήψεις του Τ.Ε.Ε., αλλ' απαιτείται αποτίμηση αυτών, τουλάχιστον όταν πρόκειται για ακραία ενδεχόμενα όπως η βλάβη δικαιωμάτων τρίτων προσώπων ή η παρακίνηση μισαλλοδοξίας. Η αποτίμηση αυτή δεν αποτελεί φίμωση των εν λόγω απόψεων, παρά μόνο θέτει τους ιδιώτες διακινητές αυτών προ των ευθυνών τους και πιστοποιεί την προσήλωση του κράτους στους συνταγματικούς του σκοπούς.

Εν όψει των ανωτέρω, παρακαλώ κατ' αρχήν μεν ν' απαντήσετε αιτιολογημένα και επί της ουσίας σε όποιον έχει απευθυνθεί σε σας εκδηλώνοντας εύλογο ενδιαφέρον, εν συνεχεία δε να ενημερώσετε τον Συνήγορο του Πολίτη για τις απόψεις, προθέσεις και ενέργειές σας σχετικά με το θέμα. Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για τη συνεργασία.

B. Οι διαπιστώσεις του Συνηγόρου του Πολίτη επί της απαντήσεως του Επιμελητηρίου

Στα ανωτέρω ερωτήματα του Συνηγόρου του Πολίτη, ο Πρόεδρος του Τεχνικού Επιμελητηρίου απάντησε με το υπ' αρ. πρωτ. 28116/8.11.2005 έγγραφό του, το οποίο δημοσιεύθηκε αυτούσιο στο τεύχος 2366/7.11.2005 του «*Ενημερωτικού Δελτίου*» <http://portal.tee.gr/pls/portal/url/page/press/ENHMEROTIKO_DELTIO> του Επιμελητηρίου. Επί της απαντήσεως αυτής, ο Συνήγορος του Πολίτη επανήλθε με το από 2.12.2005 έγγραφό του, ολοκληρώνοντας την παρέμβασή του με τις εξής διαπιστώσεις:

Σας ευχαριστώ για την άμεση ανταπόκρισή σας (έγγραφό σας υπ' αρ. πρωτ. 28116/8.11.2005) στην παράκληση του Συνηγόρου του Πολίτη επί της αναφοράς του Ισραηλινού Πρέσβη σχετικά με δημοσίευμα του «*Ενημερωτικού Δελτίου*» και της ιστοσελίδας του Επιμελητηρίου. Συμμεριζόμενος τη διαπίστωσή σας για «*κοινές αρχές και αξίες*» μεταξύ του Συνηγόρου του Πολίτη και του Τ.Ε.Ε., επισημαίνω ότι, ανεξάρτητα από εξειδικευμένες αποχρώσεις, οι δύο αυτές δημόσιες αρχές έχουν πράγματι επιτύχει προσέγγιση απόψεων στην προκείμενη περίπτωση.

Σύμφωνα με το απαντητικό έγγραφό σας, «*το γεγονός πως ... φορείς του δημόσιου τομέα παρέχουν τα μέσα για την άσκηση του δικαιώματος της ελεύθερης έκφρασης δεν διαμορφώνει εξ ορισμού ένα διαφορετικό πλαίσιο στην άσκηση του τελευταίου ... δεν δικαιολογεί περιορισμούς που μπορούν να θίγουν τον πυρήνα του*». Ανεπίτρεπτο περιορισμό του πυρήνα του δικαιώματος θα συνιστούσε, πράγματι, ενδεχόμενη απόφαση για αφαίρεση του επίμαχου κειμένου από το σημείο όπου αυτό είναι δημοσιευμένο. Ωστόσο, ο Συνήγορος του Πολίτη δεν είχε εισηγηθεί στο Τ.Ε.Ε. τη λήψη τέτοιας ακραίας απόφασης, παρά μόνο την αποσαφήνιση της θέσης του επί του περιεχομένου του συγκεκριμένου δημοσιεύματος, ακριβώς επειδή το απαραβίαστο του δικαιώματος της ελεύθερης έκφρασης **δεν σημαίνει ότι στερείται παντελώς εννόμων συνεπειών η δημόσια κυριότητα επί του χρησιμοποιηθέντος υλικού μέσου**. Αντίθετα, η έμμεση αυτή παρεμβολή πολιτειακού μέσου υποχρεώνει τον οικείο φορέα, όχι βέβαια να θέσει περιορισμούς στην ελευθερία του λόγου, αλλ' οπωσδήποτε να προβεί σε ευθεία, δημόσια, ρητή και σαφή αποτίμηση των επίμαχων δημοσιευμάτων (τουλάχιστον όταν πρόκειται για ακραία ενδεχόμενα όπως η βλάβη δικαιωμάτων τρίτων προσώπων ή η παρακίνηση μισαλλοδοξίας), **μη αρκούμενος στην απλή και γενική επισήμανση** ότι οι εκάστοτε δημοσιευόμενες απόψεις δεν εκφράζουν άνευ άλλου τινός τις δικές του θέσεις. Η υποχρέωση αυτή πηγάζει από την αυτονόητη δέσμευση κάθε φορέα δημόσιας εξουσίας στην αρχή της νομιμότητας και την αυξημένη ευθύνη για διευκρίνιση των ιδίων αυτού απόψεων, καθ' όσον δεν νοείται ουδετερότητα της ελληνικής πολιτείας απέναντι σε θέσεις μισαλλόδοξης ή άλλως πως αντιβαίνουσες προς συνταγματικές και διεθνείς δεσμεύσεις της.

Ακόμη και επ' αυτού, πάντως, σημειώνω με ικανοποίηση την έγγραφη διαβεβαίωσή σας, ότι προτίθεσθε να ζητήσετε «*από τα όργανα του ΤΕΕ να πράξουν ο,τιδήποτε είναι αναγκαίο ώστε να καταστεί σαφής η καταδίκη εκ μέρους του ΤΕΕ κάθε μισαλλόδοξης ιδέας ... προκειμένου να μην υπάρχει η παραμικρή αμφιβολία ότι ο τεχνικός κόσμος της Ελλάδας συμμερίζεται ή υιοθετεί αυτού του τύπου τις αντιλήψεις*». Επιτρέψτε μου να εκλάβω την παραδοχή της αναγκαιότητας αυτής ως θετική έκβαση της παρέμβασης του Συνηγόρου του Πολίτη, τουλάχιστον κατά το μέτρο του εφικτού όπως αυτό επικαθορίζεται, εν προκειμένω, από την εύλογη πολιτική ευαισθησία των οργάνων διοίκησης του Τ.Ε.Ε. απέναντι στο δικαίωμα των συνδικαλιστικών παρατάξεων να προσδιορίζουν αυτοδυνάμως και ευκρινώς το ιδεολογικό τους στίγμα.

Τέλος, σε ευρύτερο επίπεδο, σημειώνεται ως εξαιρετικά εποικοδομητική η πρόθεσή σας για θέσπιση Κώδικα Δεοντολογίας ο οποίος θα διέπει το περιεχόμενο των ανακοινώσεων στο «*Ενημερωτικό Δελτίο*» και την ιστοσελίδα. Σας ευχαριστώ και πάλι για τη συνεργασία.